

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

A GAZDASÁGOSSÁG FOGALMÁRÓL ÉS HELYES Felfogásáról

FEKETE FERENC dr.

Csete Lászlónak a *Gazdálkodás* 1963. évi 1. számában közzétett írása fontos és időszerű kérdésekről indított meg vitát és hozzászólásokat. A kérdésfeltevés történeti, társadalmi-gazdasági háttérét, egyszersmind fontosságát az jelzi, hogy mintegy 10 esztendeje egyre inkább előtérbe kerül — a termelés növelése, valamint a befektetések gyarapítása mellett — a ráfordítások és a hozamok viszonya a szocialista mezőgazdaság gyakorlatában és a marxista gazdaságtudományban. Az eszmecsere közvetlen időszerűségét pedig elsősorban az adja meg, hogy a gazdaságosság többféle, gyakran ellentétes értelmezésével találkozhatunk a legfrissebb marxista agrárgazdasági szakirodalomban.

A gazdaságosság fogalmát, lényegét igen jól megvilágítja a marxi szóhasználat. E szerint: „a gazdaságosság az a módszer, amellyel bizonyos eredményt a legkisebb kiadások révén érnek el” (A tőke III. köt. 114. oldal, Szikra, Bp. 1951.); ... „a lehető leggazdaságosabban, vagyis az adott termelési méretek mellett „a lehető legkisebb költséggel” (uo. III. old.). Marx több ízben tesz említést „az élő munka gazdaságcs felhasználásáról”, „a termelőeszközök gazdaságosságáról”, „a termelőeszközök alkalmazásának gazdaságosságáról”, „a termelési feltételek gazdaságosságáról.”

A szocialista közgazdasági és üzemgazdasági szakirodalomban legutóbb eléggé elterjedt a gazdasági hatékonyság kifejezés használata. Egyesek a „gazdaságosság” és a „gazdasági hatékonyság” kifejezéseket teljesen azonos értelemben, szinonima gyanánt használják. Mások a gazdasági hatékonyságot tágabban értelmezik és elsődleges fogalomnak tekintik a gazdaságossággal szemben. Ismeretes olyan felfogás, amely szerint két szűkebb fogalom, a gazdaságosság és az arányosság alkotja és határozza meg a tágabb fogalmat: a gazdasági hatékonyságot. Előfordul, hogy a gazdaságosságot a hatékonyság egyik meghatározott, számszerűen jellemezhető és kalkulálható részének minősítik.

Erdei Ferenc — a *Gazdálkodás* 1963. évi 5. számában közölt és Csete Lászlóval polemizáló cikkében — véleményem szerint joggal száll szembe a gazdasági hatékonyság fogalmának ilyen értelmezésével és a gazdaságosság tartalmának ilyen felfogásával.

Az idézett marxi megállapítások — úgy vélem — egyértelműen kifejezik a gazdaságosság lényegét. Teljesen megfelel a marxi szóhasználatnak és egészen

a legutóbbi időkig — nagyjából az 1950-es évek derekáig — egységes gyakorlatnak, ha általános közgazdasági kategóriaként továbbra is a gazdaságosságot és nem a gazdasági hatékonyságot alkalmazzuk. (Gazdaságtani és nyelvészeti szempontból egyaránt csak helyeselhető az a megjegyzés, hogy a termelésnek, a növénytermelésnek vagy az állattenyésztésnek a hatékonyságáról beszélni értelmetlen.)

Erdei Ferenc a gazdaságosság és a hatékonyság viszonyának pontosabbá tétele végett ajánlja, hogy a „hatékonyság, gazdasági hatékonyság” kifejezést alkalmazzuk meghatározott hatótényezők, illetőleg hatásuk jelölésére, más szóval: a gazdaságosság egyik oldalának, egyik változatának a jelzésére. (Ez az állásfoglalás kifejezésre jut a szerző „Nagykörös város mezőgazdasági fejlesztése” c. tanulmányában is. Ebben következetesen érvényesül e megkülönböztetés, ezért, ha a ráfordítás—hozam viszonyt a ráfordítás oldaláról közelíti meg, akkor a ráfordítások hatékonyságáról, fordítva viszont, ha a hozam oldaláról vizsgálja a kérdést, akkor a termelés gazdaságosságáról beszél.)

Erdei Ferenc elméleti koncepciója és gyakorlatban is érvényesített szóhasználat — a gazdaságosság egyik meghatározott oldalának hatékonysággal való jelölése — kétségtelenül alkalmas arra, hogy kifejezze a gazdaságosság igen tág tartalmú, nagyon összetett természetű és alapvető, a ráfordítás—hozam viszonyokban rendszerint elsődleges jellegű általános ökonomiai kategória lényegét.

Arra a kérdésre viszont, hogy vajon feltétlenül szükséges és indokolt-e a hatékonyság, a gazdasági hatékonyság elnevezés használata, már nehezebb válaszolni. Szerintem a gazdaságosság kifejezés egyaránt jól alkalmazható a ráfordítás—hozam viszony mindkét oldalú megközelítésére. Egyaránt jól értelmezhető a termelés gazdaságossága és a ráfordítások gazdaságossága is. Erdei Ferenc idevágó javaslata tehát nem feltétlenül alkalmazandó.

Nem helytálló — úgy vélem — Csete László érvelése, amely szerint ha „a ráfordítás—hozam viszonyát a ráfordítások oldaláról nézzük, akkor kétségkívül ennek eredményeképpen a jövedelmezőségről kapunk felvilágosítást (ti. az egységnyi ráfordításra jutó hozam a jövedelmezőségi hányadot fejezi ki). Ez utóbbi kifejezési mód — tehát az, hogy a hatékonyság egyenlő a jövedelmezőséggel...” (i. m. 80—81. old.). A ráfordítás—hozam viszonyának a ráfordítás oldaláról való vizsgálata ugyanis — az értékmutatóban kifejezett jövedelmezőségen kívül — eredményül adja még a munkatermelékenység, az anyag- (forgóeszköz) felhasználás, az állóeszköz-kihasználás, a földhasználat gazdaságossági mutatóit is.

A gazdaságosság végső soron nem más, mint takarékoság a munkaidővel. Ha a gazdaságosság elveinek megfelelően, gazdaságosan akarunk eljárni, akkor ismernünk kell a termékek előállítására fordított társadalmi munkamennyiséget. Ezt a feladatot oldják meg — kisebb-nagyobb pontatlansággal — a különféle gazdasági kalkulációk és az önálló gazdasági elszámolás, a gazdasági számvetés módszere. A tárgyiasult és az élő munka megtakarítása — tehát maga a takarékoság — természetes formában és érték formában is érzékelhető, kifejezhető. Az érték formában értelmezett gazdaságosságra utal Marx, amikor a termelőeszközök gazdaságos, azaz „olesóbb” alkalmazásáról beszél. A gazdaságosság jellemzésére,

a ráfordítások és a hozam viszonyának kifejezésére a mutatók egész sora szolgál.

A gazdaságosság — mint a hozam és a ráfordítás viszonya — mennyiségi és viszonylagos fogalom. A gazdaságossági számítások eredményeinek rendezett sorában — amint arra Máriás Antal: A termelés mennyisége és a termelési költségek közötti összefüggések iparvállalatban (1962) című kandidátusi értekezésében határozottan utal — nincs kitüntetett érték, kritikus pont, mert a gazdaságossági számítások összehasonlító számítások. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a gazdaságosságnak nincsen úgynevezett „0” pontja, nincsen abszolút gazdaságos és abszolút gazdaságtalan; valami lehet az egyikhez képest gazdaságos, a másikhoz képest pedig nem gazdaságos.

A gazdaságosság viszonylagos jellege különösen jól szembetűnik a jövedelmezőséggel való összehasonlításakor. A jövedelmezőségnek, pontosabban a jövedelmezőségi mutatók értékének ugyanis van kritikus, „0” pontjuk, amely a jövedelmezőséget, a jövedelmet elválasztja a veszteségtől. A jövedelem ugyanis a pénzformában kifejezett eredményeknek és ráfordításoknak a különbsége, s e különbség pozitív és negatív előjelű is lehet éppúgy, mint a jövedelemnek különféle — az önköltséghez, a termelőalapokhoz való — viszonyítását kifejező mutatók értéke.

A gazdaságosság és a jövedelmezőség összefüggésének egyébként két oldala érvényesül. Az egyik (ez szocialista viszonyok között különösen fontos): nem szükségszerűen gazdaságos az, ami egyébként jövedelmező. A másik: meghatározott gazdasági viszonyok és jól kiválasztott mutatószámrendszer esetében a jövedelmezőség egyik megnyilvánulási formája lehet a gazdaságosságnak, a már említett gazdaságossági elvnek. (Ennek alapján tekinti igen sok marxista szerző — pl. Kolesznyev, Krinickij, Csete László és Tóth Bertalan, valamint Németi László hozzászólásában — a gazdaságosság fő mutatójának a termelési érték és a termelési költség viszonyát, hányadosát, tehát lényegében a jövedelmezőség egyik mutatóját.) Hasonlóképpen kifejezésre juthat a gazdaságosság elve az élő munka termelékenysége, a holtmunka-ráfordítás hatékonyságának, az állóeszközök kihasználásának, valamint a földhasználatnak a mutatóiban.

A gazdaságosság és az önköltség között is nagyon erős a kapcsolat. Az önköltség kifejezi a termelési ráfordításokat. Az önköltség csökkentése a ráfordítások gazdaságosságának javulásával, vagyis az egységnyi ráfordításra jutó hozam növekedésével azonos. Tehát az önköltségcsökkenés és a ráfordítás gazdaságosságának javulása lényegében azonos értelmű. De az egységnyi termékre jutó összes ráfordítások gazdaságosságának javulása végbemehet mind az élő munka termelékenysége, mind pedig a tárgyasult ráfordítások hatékonyságának fokozódása útján. Erdei Ferenc hozzászólásában arra utal, hogy az önköltség a hozam (az egységnyi termék) oldaláról közelíti meg a gazdaságosságot, a ráfordítás és a hozam viszonyát. Ez feltétlenül elmondható az önköltség-mutatóra. A kisebb önköltség azt fejezi ki, hogy a termék előállítására gazdaságosabb, „olcsóbbá” vált. (Ily módon az Erdei Ferenc által alkalmazott megkülönböztetés szerint az önköltségmutató valóban az úgynevezett gazdaságossági és nem pedig az úgynevezett hatékonysági mutatók sorába tartozik.) Ha viszont

az önköltségesökkentés problémáit, az önköltségesökkentés lehetőségeit és eszközeit vizsgáljuk, akkor már a másik oldalról: a ráfordítások, a költségek oldaláról közelítjük meg a gazdaságosságot, a ráfordítás és a hozam viszonyát. Ezt annál is inkább elmondhatjuk, mert a mezőgazdasági termelés természeti, technológiai sajátosságai folytán a ráfordítások, a költségek zöme és a velük való takarékoság, gazdaságos bánásmód lehetősége időbelileg jóval előbb adódik, mint a késztermékek, az eredménynek a kialakulása és kiszámíthatósága.

A munkatermelékenység közismert mutatói szintén alkalmasak és hivatottak a gazdaságosság meghatározott oldalainak számszerű kifejezésére, jellemzésére. Megjegyezhetjük, hogy a termelőeszközökre és a tárgyasult ráfordításokra vonatkozólag is használhatnánk elvileg a „termelékenység” szót. Marx pl. a gépek termelékenységét több ízben is említette. Napjaink szóhasználatában azonban a termelékenység szót az élő munkához kapcsolta, és ezért célszerű a tárgyasult ráfordítások „hatékonyságáról” beszélni. A hatékonyság kifejezés ilyen természetű, konvencionak megfelelő — a termelékenységtől elválasztható, megkülönböztethető értelmű — használata egyébként teljesen összhangban van Erdei Ferenc álláspontjával, a hatékonyság kifejezés elvi és gyakorlati szempontból egyaránt ajánlható, de mint korábban említettem: szerintem nem feltétlenül szükséges, differenciált használatával. (A „hatékonyság” szó használata egyébként már annyira „divattá” vált, hogy szakirodalmunkban legújabbban az élő munka termelékenységének terminusa helyett is előfordul az élő munka „hatékonysága.”)

A gazdaságosság és a hatékonyság kifejezésekhez a gazdálkodás gyakorlatában és az elméleti munkákban is hozzákapcsolódtak — a fogalmi pontatlanságokkal és a felfogásbeli torzulásokkal egyidejűleg — olyan új elemek, amelyek szintén figyelmet érdemelnek a fogalmak és a mutatók pontos elhatárolása, egyértelmű használata szempontjából. A gazdaságosságot és a hatékonyságot egyaránt a ráfordítás—hozam viszony területén és e viszony jelzésére használják. Gazdaságosságon mégis legtöbbször részletesebben vizsgált és számszerűen, rendszerint értékmutatókkal alaposabban jellemzett ráfordítás—hozam viszonyt értenek. A műtrágyahasználatra pl. akkor mondják, hogy hatékony, ha az növeli a hozamokat. Gazdaságosnak viszont akkor minősítik a műtrágya-felhasználást, ha a felhasznált műtrágya értékét — különféle, üzemi és népgazdasági szintű költségeit — meghaladja a műtrágya-használatnak betudható hozamnövekedés értéke.

A legtöbb marxista szerző egyébként — a gazdaságosság-fogalom értelmezésétől és az általa alkalmazott terminológiától függetlenül — a gazdaságosság érvényesítésének és a gazdaságossági mutatók meghatározásának legfőbb elvét a szocialista mezőgazdaságban egybehangzóan az egységnyi földterületről minimális ráfordítással elérendő maximális termékmennyiségben jelöli meg. Jónéhányan kiegészítésképpen hangsúlyozzák az időtényező, a lehető legrövidebb időtartam mérlegelésének szükségességét is.

Az ezidáig is hasznos vitából a következő konkrét ajánlásokat tartom leszűrhetőnek:

1. Tartsuk meg továbbra is kizárólagos jelleggel az élő munkával kapcsolatban a termelékenység kifejezését. Az élőmunka-ráfordításoknak és a hozamoknak a külön vizsgált viszonyát — mint a gazdaságosság meghatározott területét, oldalát — munkatermelékenységnek nevezzük.

2. A tárgyiasult munkaráfordításokkal kapcsolatban ne használjuk a „termelékenység” kifejezést, de ne mondjuk ki a „hatékonyság” elnevezés használatának feltétlen jogosságát és kötelező voltát sem. Helyénvaló a hatékonyság kifejezés, ha a tágabban értelmezett, úgynevezett társadalmi munkatermelékenység mutatóját: az élő- és a tárgyiasult munkaráfordítások együttes hatékonyságát említjük. De más összefüggésekben és a többi mutatók kiszámítása során célszerűbb a befektetések (a folyamatos ráfordítások és az egyszeri ráfordítások: a beruházások) gazdaságosságáról beszélni. Különösen kívánatos és kifejezetten kézenfekvő ez akkor, ha a ráfordítás—hozam viszony aránylag pontos, számszerű jellemzését adjuk meg.

3. A gazdaságosság kifejezést tartsuk alkalmasnak a ráfordítás-hozam viszony mindkét oldalról való megközelítésére.

4. A hatékonyság szónak ne tulajdonítsunk pontosan körülhatárolt ökonomiai tartalmat és kerüljük ilyen értelmezését, alkalmazását. A hatékonyságnak olyan kevésbé meghatározott és ezidáig különbözőképpen értelmezett — tehát nem a tudomány és a gyakorlat szakkifejezésének elismert — szóként való alkalmazása fogadható el, amely például az eredményesség, a hasznosság szavak esetében már régóta kitéphetetlenül meggyökerezett.

5. A vitát — a vitaindító „megjegyzéseiben” kifejezett szándékának megfelelően — a továbbiakban a terminológiai kérdésekről a gazdaságossági számításokra, a gazdaságossági mutatók kiszámításának elveire, módszereire és közgazdasági, üzemi alkalmazására célszerű összpontosítani.

MÉG KAPHATÓ!

A termelőszövetkezetek gazdálkodása

374 oldal, kötve 58,— Ft

Magyarváry László—Vereckei Imre:

A termelőszövetkezetek pénz- és hitelgazdálkodásának gyakorlati kézikönyve

352 oldal, kötve 50,— Ft

Közgazdasági és Jogi Könyvesbolt. Budapest, V., Nádor utca 8.